

УДК 7.09

Соболевський О.В.

викладач кафедри образотворчого та
декоративно - прикладного мистецтва
Навчально-наукового інституту культури і мистецтв
ДЗ «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»

ТЕХНІКА ОБРІЗНОЇ ГРАВЮРИ НА ДЕРЕВІ

Гравюра (від французького слова *graver* або німецького *graben* - вирізати, створювати рельєф, копати) - вид графічного мистецтва, де малюнок спочатку вирізається на дошці (дерев'яної або іншого матеріалу), а потім друкується з дошки на папір за допомогою друкарської фарби. Гравюра належить як до графічного мистецтва, так і друкарської справи (поліграфії).

Гравюра в завершеному вигляді представлена друкованими відбитками, що класифікується таким поняттям і терміном як естамп, що об'єднує різні види друкованих графічних творів, створених в різних техніках високого і глибокого друку.

Різноманітні технічні засоби виготовлення гравюри на дереві вимагають їх глибокого вивчення і практичного застосування. Метою даної статті є вивчення спадщини художників минулого, які внесли значний вклад в розвиток естампної техніки гравюри на дереві. Без цього неможливий подальший творчий розвиток будь-якого художника в техніці обрізної гравюри.

Гравюру на дереві, як і інші види гравюри, поділяють на оригінальну (авторську) і репродукційну. У першому випадку художник вирізає на дошці свій власний малюнок, у другому випадку він відтворює зображення, виконане іншим художником в іншому матеріалі (наприклад, малюнок олівцем, живопис олійними фарбами і т.п.). Оригінальну гравюру часто називають творчою, підкреслюючи її перевагу над репродукційною.

Вся робота над гравюрою контролюється безпосередньо самим художником - гравером. Відбиток, отриманий з друкарської форми, яку вирізав гравер по малюнку художника, вважається авторським твором.

У минулих роках, поки ще не розвинулися інші способи репродукування, гравюра була єдиним засобом відтворення зображень. Вона головним чином обслуговувала суміжні галузі образотворчого мистецтва - малюнок і живопис. Але це не заважало художникам-граверам творчо підходити до свого завдання і, при копіюванні чужих робіт, створювати твори, які мали самостійну художню цінність.

В результаті роботи художника-гравера друкуються рівноцінні відбитки, кожен з яких - оригінал, хоча і не унікальний, а розмножений. Кожен відбиток передає особливості роботи художника і служить

остаточним вираженням його задуму. Оригіналом, по суті, можна вважати і гравюру в книзі, звичайно за умовами високоякісного друку, що передає всі особливості зображення.

«Значення гравюри на дереві в світовому мистецтві надзвичайно велике. Особливо значна її роль в книзі. Величезні були свого часу і її заслуги в справі поширення і популяризації творів живопису і малюнка. В даний час гравюра на дереві як самостійне мистецтво займає одне з перших місць серед графічних мистецтв. В її історії були злети і були періоди затишшя». [1, с. 6].

Гравюра має довгу і дуже цікаву історію виникнення і розвитку.

Відмінна від інших видів мистецтва якість гравюри полягає в тому, що вона являє собою відбиток на папері. Саме тому батьківщиною гравюри одночасно є батьківщина паперу - Китай. І навіть в словнику В.І. Даля ксилографія (гравюра на дереві) називається «китайським способом друкування».

Гравюра на дереві вперше виникла в Китаї задовго до винаходу друкарства в Європі. Її появі передував спосіб отримання відбитків з плоских кам'яних рельєфів, який був відомий в Китаї з II століття н. е.

У гравюрі на дереві зображення будується чорним контурним штрихом на білому тлі - це художній принцип, що йде від чорного силуету ієрогліфа, відтиснутий яорною фарбою на білому папері.

Зображення з дерев'яних дошок друкувалися в Китаї вже в VI столітті. Сама рання, що дійшла до нас китайська гравюра датується 868 роком. На ній зображений Будда на троні в оточенні святих і монахів. У Кореї знайдений текст відтиснутий в першій половині VIII, а в Японії - датується 60-ми роками того ж століття.

У XIV - XVII століттях в Китаї особливо інтенсивно розвивалася гравюра світського змісту: ілюстрації до історичних романів і п'єс, описи картин і малюнків. Кінець XVI - першу половину XVII вважають періодом розквіту китайської книжкової ілюстрації.

До початку XVII століття відносяться перші досліди кольорової гравюри. Спочатку відбитки розмальовувались пензлем від руки. В Японії перша ілюстрована книга світського змісту (цикл поем в прозі «Ісе моногатарі») вийшла в 1608 році. Лінійно-умовна мова японської гравюри стає все більш гнучкою і точнішою в передачі життєвих явищ.

Мабуть в цей час зародився китайський лубок - «няньхуа» («новорічні картини»), який отримав особливо велике поширення в XVIII - XIX століттях.

Слідом за країнами Далекого Сходу гравюра на дереві з'являється в Арабських країнах. У Єгипті були знайдені фрагменти книг арабською мовою, що відносяться до періоду між X - XIV століттями.

Техніка гравірування на дереві там була добре відома і застосовувалася для друкування візерунків на тканини (набійки). Збереглися зразки коптських (християнських) набивних тканин від IV - VI століть.

«Вважають, що техніка набійки, яка виникла, можливо, ще до епохи еллінізму, поширилася потім в сасанідську Персію, Індію і в країни Західної Європи» [1, с. 12]

У Західній Європі дерев'яна гравюра з'явилася в XIV столітті. Історики пов'язують появу гравюри з початком виробництва паперу в європейських країнах. Ксилографічним способом друкували народні картинки (майже виключно релігійного змісту), а також гральні карти, виробництво яких було сильно розвинене в першій половині XV ст.

Найбільш ранні з європейських гравюр, що відносяться до першого десятиріччя XV століття мало чим відрізнялися за характером малюнка і за манерою гравірування від дошок для виготовлення набивних тканин.

«Гравірування на дереві застосовувалося і для інших цілей. Починаючи з XIII століття переписувачі рукописних книг часто користувалися дерев'яними штампами для попереднього відтиснення ініціалів. За таким безбарвним відбитком ініціали потім малювалися від руки». [2, с. 89]. Але це ще не було гравюрою у власному розумінні.

В епоху раннього Відродження духовне життя суспільства набуває більш вільний і світський характер. Підйом міської культури, зростання товарного виробництва і розвиток торгівлі створили передумови для появи гравюри в Західній Європі. Швидко розвиваються різні галузі науки, поширюється художня література. Гравюра на дереві, яка здатна розмножити зображення і тексти, стала першим і спочатку єдиним видом друку.

Гравюра, як вид мистецтва, почала розвиватися з того моменту, коли дерев'яну дошку використовувати спеціально для друку на папері малюнків, що мають самостійне, а не допоміжне значення.

Сучасні дослідники вважають, що європейська гравюра на дереві виникла в суміжних областях сучасних Франції, Німеччини, Швейцарії, Бельгії та Нідерландів. Окремі аркуші, із зображенням релігійних сюжетів, були виконані в примітивній гравюрній техніці: мізерні узагальнені контури, без будь-якого об'ємного моделювання.

«Надалі коло тем і призначення гравюр все більш розширюються. Дуже рано почали друкувати з дерев'яних дошок календарі, абетки та інші елементарні підручники для духовенства і мирян, а так само повідомлення про різні цікаві події, всякого роду летючі листки, жартівливі або сатиричні пісні, алегоричні зображення, танці смерті і т.п. Зображення і текст на цих аркушах були і технічно і художньо пов'язані між собою» [2, с. 17].

Широко поширюється гравюра на окремих аркушах. Це вже не листи з примітивними зображеннями, а самостійні графічні твори, над якими працювали відомі художники.

Техніка дерев'яної гравюри, спочатку дуже проста, швидко вдосконалюється і ускладнюється. До кінця XV століття складається система художніх і технічних прийомів обрізної гравюри, яка протрималася в європейських країнах без істотних змін до кінця XVIII

століття. У країнах Сходу технічна традиція старої обрізної гравюри, дещо відмінна від європейської, збереглася до наших днів.

Одним з найбільших майстрів в світовому мистецтві був Альбрехт Дюрер (1471-1528), який створив блискучу плеяду графічних творів, починаючи з гравюр на дереві «Геркулес» і «Чоловіча лазня».

У всіх гравюрах Дюрера присутній сучасна йому жива людина, нерідко селянського типу. Художник приділяє багато уваги оголеному тілу і передає його з великим знанням, точно і правдиво. Велике місце приділено побутовим дітям. Навіть в тих випадках, коли гравюри Дюрера містять релігійні, міфологічні та алегоричні сюжети, в першу чергу, вони представляють собою жанрові сцени з яскраво вираженим локальним характером.

Фактура гравюр Дюрера з їх тонкими перехідами сріблястих тонів відрізняється дивовижною красою і різноманітністю. Він пластично ліпив форми і будував простір за допомогою гострого, незграбного і нерівного штриха.

Виконання обрізної гравюри на дереві - заняття дуже тонке і кропітливе.

Матеріалом служать дошки, розпиляні уздовж волокна дерева. Використовується дерево твердої породи з однорідною деревиною. Кращими породами дерева для обрізної гравюри є самшит, садова горобина і груша. Особливо хороша груша. Вона чудово ріжеться, дозволяє гравірувати найтонші штрихи і дуже стійка при друкуванні.

Для особливо тонких книжкових робіт вживають поздовжні самшитові дошки. Майстри старої японської гравюри найчастіше користувалися деревиною дикої вишні - сакури; тонкість і чистота ліній в їх творах говорять про високу якість цього матеріалу.

У станковій гравюрі придатні і хвойні породи дерева - сибірський кедр, ялина, сосна. Велика і нерівна слоистість їх може дати в відбитку своєрідний фактурний ефект.

Дошку обстругують з двох сторін, а потім її робочу поверхню ретельно шліфують. На відшліфовану поверхню дошки наносять або переводять малюнок. Японські гравери XVIII-XIX століть малювали тушшю на тонкому прозорому папері, щільно наклеювали його на дошку малюнком вниз і різали по малюнку дошку разом з папером. Це дозволяло ретельно повторити в гравюрі кожен штрих, проведений пензлем.

Європейські майстри-гравери малювали на заґрунтованій дошці пером. Потім кожен штрих ретельно обрізався ножом, зберігаючи характер перового малюнка.

Сучасному художнику-граверу малюнок повинен давати можливість якомога вільніше і творчо підійти до самого процесу гравірування. В даний час для всіх видів високого друку загальноприйнятій метод гравіювання по затемненій дошці, введений В. А. Фаворським.

Процес гравірування по дереву трудомісткий і вимагає особливої чистоти виконаної роботи.

Найважливіша художня особливість обрізної гравюри - панування чорного штриха. Кожен чорний штрих малюнка обрізають ножом з двох сторін, сам штрих залишається недоторканим. Звідси і походить назва обрізна гравюра, для якої характерна чистота обрізки чорних штрихів.

В обрізній гравюрі основним інструментом є набір ножів різної величини і форми. При роботі ножом на дошці гравер має справу з неподатливим, негнучким матеріалом. Тому велике значення має правильна заточка інструментів. Ріжучого краю добре наточеного ножа, якщо дивитися на нього прямо, не видно - він настільки тонкий, що не має блиску. Лезо правильно наточеного ножа може зрізати найтонші, як цигарковий папір, шари дерева. Це відноситься і до інших граверних інструментів. Всі вони повинні легко, без зусилля різати дошку.

Як би ретельно не були обрізані штрихи малюнка, природа дерева залишає ледь помітні коливання в товщині ліній. І це одне з найцінніших якостей обрізної гравюри. Штрих її залишається живим, ніколи не стаючи сухим і механічним.

У старих гравюрах, наприклад в ілюстраціях флорентійських видань кінця XV- початку XVI століття, зустрічається білий штрих. Одні й тіж штрихи в залежності від оточення і від кількісного відношення чорного до білого можуть сприйматися або як чорні, що лежать на білому, або як білі - на чорному. Були гравюри, цілком нарізані, як негатив, білим по чорному (наприклад, роботи швейцарського гравера XVI століття Урса Графа). В системі художніх засобів старої обрізної гравюри білий штрих займає скромне місце. Техніка гравірування ножом досягає в руках майстрів великого багатства і різноманітності. Ножом можна обрізати найтоншу гнучку лінію, моделювати форму і передавати тональні градації складною системою штрихування.

Одним з найважливіших моментів, що відрізняють творчу гравюру від репродукційної є турбота про збереження цілісності матеріалу. Принцип «берегти чорне» має художній сенс, тому що чорний колір у техніці високого друку служить матеріалом, з якого будується зображення.

«Видаляючи чорне і вводячи біле, ми як би ховаємо чорне під білим, і цілісність чорної дошки зберігається, навіть якщо білого дуже багато» [3, с.35]. Важливо залишати більше чорного в тих місцях, де не зовсім ясно, як далі вести роботу. Такі місця слід закінчувати тільки після пробного відбитка.

Гравюра на дереві залежить від конкретних вимог, які висували до неї суміжні галузі мистецтва – живопис, малюнок, та мистецтво книги.

Для того щоб зрозуміти і оцінити можливості обрізної гравюри, треба мати уявлення про характер образотворчих засобів і технічних прийомів при гравіюванні в різні періоди її історичного існування.

Китайська гравюра менш показова в силу сповільненості свого розвитку. В Японії чорнобіла гравюра настільки нерозривно пов'язана з кольоровою, що їй важко розглядати окремо.

Розвиток європейської обрізної гравюри умовно можна розділити на чотири періоди:

1. Перші кроки дерев'яної гравюри, її стрімкий підйом і пошуки власного художнього стилю - від появи гравюри в Європі в кінці XIV століття до кінця XV століття.

2. Епоха розквіту обрізної гравюри - охоплює весь XVI століття.

3. Час поступового падіння інтересу до обрізної гравюри - початок XVII століття. В кінці XVIII століття, з поширенням торцевої ксилографії, обрізна гравюра надовго витісняється з «великого» мистецтва.

4. В кінці XIX століття інтерес до обрізної гравюри відроджується. В цей час починаються пошуки нових шляхів у ксилографії.

Новий, четвертий період розвитку обрізної гравюри починається в 90-і роки XIX століття. Рух за відродження художнього значення ксилографії почався в Англії. Одним із засновників його був Вільям Морріс - письменник, художник і громадський діяч. З англійських художників до техніки обрізної гравюри звернувся Вільям Ніколсон (1872-1949).

У Франції в 90-і роки за відродження дерев'яної гравюри, як самостійного мистецтва, брали участь як професійні гравери, так і художники-живописці (П. Гоген, Е. Бернар, Ф. Валлотон).

Поль Гоген (1848-1903) гравіював поза всяких професійних традицій, сміливо комбінуючи роботу ножем, різальницьку і стамески. За зовнішньою грубістю прийомів розкривається справжня художня тонкість, присутнє художнику почуття матеріалу, що дозволяє відкривати в ньому нові технічні якості. Гоген часто не зовсім друкує окремі місця - прийом, яким згодом стали користуватися багато західних граверів заради фактурного збагачення відбитка.

Близький до Гогену в вільній та живописній манері гравіювання норвезький живописець і гравер Едвард Мунк (1863-1944). У його творчості з рисами експресіонізму переплітається вплив німецького модерну. Для своїх великих чорних і кольорових гравюр Мунк користувався нешліфованими ялинковими дошками, шарувата структура яких додавала відбитку додатковий фактурний ефект.

Захоплення японською кольоровою гравюрою, з якої європейські художники познайомилися в 80-х роках XIX століття, також вплинуло на розвиток новітньої європейської гравюри на дереві.

Перша українська гравюра – це гравюра в книзі львівського видання «Апостол» 1574 р., надрукована під керівництвом Івана Федорова. Значний слід у розвитку української гравюри залишили художні видання друкарні в м. Стратині, яку заснувала родина Балабанів в 1627-1629 рр.

У Києві вперше з'явилися вільні аркуші гравюр як самостійні твори гравірувального мистецтва, не сполученого з книжним. У добі світського

ренесансу з'явилися гравюри світського характеру й ренесансного складу, а найбільшої популярності здобула гравюра на дереві. Перша половина XVII ст. для мистецтва гравюри має особливе значення, тому що в Києві було багато прихильників друкарської справи.

Часи гетьманування Мазепи дуже врожайні для української мистецької творчості, зокрема й для гравюри. А саме зародженням нового жанру – гравірувальні листи, що були рисованими компліментами або просто панегіриками, що виготовлялися для царів, гетьманів, світських та духовних ієрархів.

Мистецтво рококо – життєрадісне, елегантне і веселе, тому гравюра цієї доби виглядає пишно, вживає ряснішого орнаменту. Представниками гравюри цього часу є Оверко Козачковський, Григорій Левицький, Йосип і Адам Гочемські.

На зміну вичурному орнаменту приходять «сухий» академізм, проштудований малюнок, досконале знання анатомії. Серед академістів-класиків виділяємо маляра Генрика Семирадського, Сошенка, Андрузького, Безперчого, гравера Лева Жемчужникова, Трутовського, Крамського, Бейдемана, Шишкіна, Верещагіна.

Справжній процес відродження українського графічного мистецтва зв'язаний з діяльністю Михайла Бойчука та інших українських художників: Іван Падалка, Софія Налепинська-Бойчук; О.Сахновська, О.Рубан, Г.Нарбут.

В Україні окреме місце серед ксилографій займають кілька станкових обрізних гравюр В. М. Касіяна (1896-1976). У Львові систематично працювала в техніці обрізної гравюри Е. Л. Кульчицька (1877-1967). В її гравюри органічно увійшли риси народного мистецтва Західної України.

Література

1. Журов А.П. Третьякова Е.М. Гравюра на дереве – М., «Искусство» 1977 – 6с, 12с.
2. Пауль Крестеллер История европейской гравюры XV - XVIII века – 17с, 89с.
3. Фаворский В.А. Рассказы художника-гравера – 35с.
4. Зорин Л.Н. Эстамп. – М., «Издат. АСТ», «Изд. АСТРЕЛЬ», 2004. – 16с.

Соболевський Олексій

Техніка обрізної гравюри на дереві.

Анотація.

Досконально вивчивши і освоїв на практиці одну з основних технік гравюри - обрізна гравюра на дереві, перед початківцем художником - гравером відкриваються безмежні можливості для подальшого творчого пошуку. У гравюрі є два основних способи друку: високий і глибокий

друк. Високий друк - найстаріший спосіб друку, найбільш поширений і зараз. При високому друці друкуючі штрихи малюнка залишають на дошці недоторканими, а проміжки між ними вирізують. Фарбу наносять валиком на поверхню дошки. В техніці глибокого друку штрихи прорізають вглиб, а проміжки залишають недоторканими. Фарбу забивають всередину штрихів. Обидві техніки друку вимагають серйозного ставлення до всіх етапів виготовлення кліше для друку. Найменше порушення технологічного процесу може привести до непоправних негативних наслідків і перешкодити досягненню бажаного результату. Використовуючи отримані знання художник повинен вміти не тільки виявити допущені помилки, але і знайти правильне рішення для їх виправлення. Користуючись доступними матеріалами і інструментами молодий гравер зможе надалі вдосконалювати свої знання та практичні навички. Необхідно запам'ятати, що основна мета отриманих знань - це максимально повно розкрити свій художній потенціал при вирішенні різноманітних творчих завдань.

Ключові слова: графіка, гравюра на дереві, високий друк, кліше, відбиток.

Соболевский Алексей

Техника обрешной гравюры на дереве.

Аннотация.

Досконально изучив и практически освоив одну из основных техник гравюры – продольная гравюра на дереве, перед начинающим художником - гравёром открываются безграничные возможности для дальнейшего творческого поиска. В гравюре есть два основных способа печати: высокая и глубокая печать. Высокая печать – старейший способ печати, наиболее распространённый и сейчас. При высокой печати печатающие штрихи рисунка оставляют на доске нетронутыми, а промежутки между ними вырезают. Краску наносят валиком на поверхность доски. При глубокой печати штрихи прорезают вглубь, а промежутки оставляют нетронутыми. Краску забивают внутрь штрихов. Обе техники печати требуют серьёзного отношения ко всем этапам изготовления печатного клише. Малейшее нарушение технологического процесса может привести к непоправимым негативным последствиям и помешать достижению желаемого результата. Используя полученные знания художник должен уметь не только обнаружить допущенные ошибки, но и найти правильное решение для их исправления. Пользуясь доступными материалами, и инструментами молодой гравёр сможет в дальнейшем совершенствовать свои знания и практические навыки. Необходимо запомнить, что основная цель полученных знаний - это максимально полно раскрыть свой художественный потенциал при решении различных творческих задач.

Ключевые слова: графика, гравюра на дереве, высокая печать, клише, оттиск.

Sobolevskiy Oleksii

The technique of the woodcut engraving.

Annotation.

Having thoroughly studied and practically mastered one of the main techniques of engraving - longitudinal woodcutting, endless possibilities for further creative search open up before the beginning artist - engraver. There are two main ways of printing in engraving: letterpress and intaglio printing. Letterpress is the oldest printing method, the most common now. With letterpress printing, the printing strokes of the drawing are left intact on the board, and the spaces between them are cut out. Paint is applied with a roller on the surface of the board. With intaglio printing, the strokes are cut deep and the gaps remain intact. Paint clog inside the strokes. Both printing techniques require a serious attitude to all stages of the printing cliché. The slightest violation of the process can lead to irreparable negative consequences and prevent the achievement of the desired result. Using the knowledge gained, the artist should be able not only to detect the mistakes made, but also to find the right solution to correct them. Using the available materials and tools, the young engraver will be able to further improve his knowledge and practical skills. It is necessary to remember that the main goal of the knowledge gained is to maximally reveal your artistic potential when solving various creative tasks.

Keywords: graphics, woodcut, printing, cliché, print.